

sarem esse quidem Ecclesiae filium, sed non Dominum aut Magistrum: se verò, suosque collegas esse Romanae sedis legatos, neque iam recusare, quò minus & Deo primùm & deinde Pontifici tuae legationis rationem reddant. Quod reliquum est, fore ut paucos intra dies ipsorum protestationi respondeatur. In eandem sententiam eodem ferè tempore Mendoza, cum à Caesare venissent litera, quibus mandabat, uti peigeret, Romae contestatus est ad Pontificem atque Cardinales, exterorùm Regùm atque Principum adhibitis legatis, uti iussus erat.

LIBER VIGESIMVS.

Superioribus libris ostendimus, què admodum Albertus Brandeburgicus in Poloniae regis fidem sese dedit, & Prussiae Reipublicae formam mutauit, & à Camera sit scriptus: deinde quo modo Polonus in comitiis Imperii Caesarem & reliquos ordines non semel sollicitari: ut, quomò ille in sua esset chetela, proscriptionem aboleret. Cum autem in huc usque diem nihil impetratum esset, & in hac Caesaris victoria periculum aliquod grauius impedere videretur, Polonus hunc ad conueniunt legationem mittit, cuius erat princeps Stanislaus Latus. Is orationem scriptam comprehensam, Caesari & senatui Principum Ian. mē

M. D.

XLVI: I

se tradit, eius haec erat sententia. Certum esse Prussiae, post hominum memoriam, & inde ab eo tempore, quo religione Christi primùm ibi fuerunt, & iure belli & pacationibus ad Poloniam pertinuisse.

Cæsar vbi de postulatis cognouit, ad ordines Imperii refert, & Wolfgango Prusiæ magistro dat orationis exemplum. Is Ianuarii die vigesimotertio lingua populari respondet.

*Sigism.
Poloniæ
reg. mors.*

*Pontif. ad
legatum
Cæsa. resp.*

Poloniæ legatus aduersarium quidem scriptum parauit, sed non exhibuit: nam vtriusque rationibus auditis, delecti fuerunt ex omni numero qui cognoscerent. Horum summa deliberationis erat, sententiam in Albertum pronuntiatam esse tuendam: sed tamen, quoniam executionis permagnam esse difficultatem videbant, ad Cæsare omnia reiciūt. Sigismundus rex aliquantò post mortem obit, ætate grauis, quum regnasset annos XLII. patre fuit natus Casimiro, sicut dictum est. Fratres habuit treis. ex iis Ladislaus Vngariæ rex fuit atque Bohemiæ, pater Ludouici regis & Annæ: Ioannes Albertus & Alexander, quum ordine regnassent à patre Casimiro, non relictis liberis ad natu minimum fratrem Sigismundum rei summam transmiserunt. Huic successit eiusdem nominis filius, Ferdinandi Romanorum regis gener. De Mendoza diximus libro superiori, quemadmodum Romæ sit de concilio protestatus. Ad hæc Pontifex calendis deinde Februarii coacto senatu Cardinalium illi respondit. Cardinalis Tridentinus iam antè redierat Augustâ, vt diximus. Cùm ergo Cæsar eius audito sermone, & Mendozæ quoque literis acceptis Romæ datis ad exitū Decem-

Decembris, concilii spem exiguam esse videret, XIII. Ianuarii die rem ad ordines defert, & quomodo res se habeat exponit, seque legato suo Mendozæ nuntiasse dicit, vt de concilii translatione Romæ cõtestetur. Id vbi factum erit, se daturum ipsis exemplum, vt exscribãt. Petere igitur, vt omni deposito affectu, cogitent quanti & reipublicæ & cuiusque priuatum inter sit, aliquam fieri conciliationem.

Delecti sunt igitur nonnulli, qui rē agerent: sed quum inter hos minimè conueniret, Cæsari causa tota permittitur. Itaque negotium fuit datum nonnullis, vt & doctrinæ & ceremoniarum & emédationis ecclesiasticæ capita conscriberent. Hi erant Iulius Pflugius Episcopus Numburgicus, Michael Sidonius, Ioannes Illebius Agricola, qui ante annos duodeuiginti Saxonicæ doctrinæ confessionem vnã cum Melanchthone & Brëtio defenderat, si-

*Authores
libri Inter-
rim.
Illebius A-
gricola
perfuga ab
Euangelio*

cut libro septimo diximus. Hi ergo de dogmatis librum conscribunt: sed admodum arcanè, & quum diu multumq; tractassent, & crebrò sub incudem reuocassent, Cæsari demùm exhibent, vt postea dicemus. Elector Brandeburgicus Ioachimus, qui conciliationi valde studebat, cõmunicato concilio cum Iacobo Sturmio, & datis ad senatum Argentinensem literis, orabat, vti religionis gratia Bucerum admitterent: nam detrectante concilio Pontifice, Cæsarem aliam instituisse rationem:

*Bucerus
Argentora
to missus.*

*Anglorum
ad Scotos
scriptum.*

*Persecutio
in Gallia.*

& magnam esse spem emendationis. Mittitur itaque Bucerus, qui sub exitum Ianuarii silentio profectus, non procul ab Augusta substitit, donec princeps accerleret. Quomodo Britanni maximo prælio Scotos deuicerint, libro superiori diximus: quum autem de proposito nihil Scoti remitterent, & Gallia regis pollicitationibus niterentur, Angliæ protector Somersetus, & reliqui consilarii scripto valde prolixo, quinta die Februarii, ad pacem illos hortantur. Hoc tempore per Galliam, imprimis verò Lutecia, propter Lutheranismum rursus excitantur incendia & persecutiones, quum interim in Anglia de Missa pontificia prorsus abroganda deliberaretur. Mauricio Cæsari honorem septemuiratus, & Ioannis Friderici prouinciæ maximam partem iam antè, sicut diximus, attribuerat in castris ante Wittembergam: sed hoc in conuentu publica & solenni ceremonia, tanquam in possessionem illum mittit, & in suam Imperiique fidem accipit, quod tum ei promiserat. Fuit hoc Februarii die vigesimo quarto, qui quidem dies est Cæsari natalis. Hæc omnia poterat Ioannes Fridericus, ex ædibus ubi diuersabatur, spectare: & quidem spectauit. nã erât in eodè foro. Bucer^o, de quo diximus antè, vocatus demũ Augustã venit, & ad Electorẽ Brandeburgicũ diuertit. Iã confect^o erat ille, quẽ suprà dixim^o institutũ fuisse, de religione liber. Eum, sic vt erat scriptus,

Bucero tradit Brandeburgicus, & vti subscribat, petit. Ille, quum euoluisset, quòd pontificiam doctrinam in eo constitui videret, non se posse probare dicit. Tulit hoc iniquè Brandeburgicus, & grauer ei succensuit, & effectum moderatum iudicabat. Sic enim ei persuaserat Illebius. Urgebat quoque Bucero Granuellanus per interuentos, & si probaret, amplissima dona promittebat: quum autem sollicitationibus nihil efficeret, coepit comminari. Sic ille non absque discrimine domum reuertit. Nam per agrum Wirtembergicum erant passim Hispanorum praesidia. His etiam diebus Augustam venit rex Tunetae Muleafes, quem Caesar ante annum decimum tertium regno restituerat, eiectione Barbarossa, sicut libro nono diximus. Hunc filius natus maximus exoculauerat, occupato regno. Profugus igitur & miser ad Caesarem ex Africa sese contulit: neque multò post eò venit etiam alter filius.

Liber ille de religione conscriptus, non semel enim, vt antea dictum est, sub incudè reuocatus fuerat, Bucero fuit exhibitus aliquantò prior. Quum ergò diu multumque iactatus esset inter ordines priuatim, Romam quoque mittitur. Nam etsi totus ferè papismus in eò stabilitur: tamen, quòd aduersariis essent concessa nonnulla, Pontificem prius esse consulendum placuit. Is deinde Caesari per cardinalem Sfondratum has animaduersiones aper-

Brandeburgicus succenset Bucero.

Rex Tunetae Augustam venit

rit. Vt presbyter ordinatus ducat vxorem, & sacrum officium administret, esse inauditum. Cōsuetudinē illam sumendi Cœnam Domini sub vtraque specie, esse abrogatam, & in his duobus indulgendi facultatem nulli competere, præterquam Pontifici Romano & Concilio: religionis antiquę sectatores non esse his dogmatis alligandos. Verùm, si qui Lutherani velint ab incepto desistere, non esse repudiandos. Illud de duabus misis intelligi debere solùm de Lutheranis: psalmodia oportere vbique restitui: diebus festis celebrandam esse cuiusque Ecclesię patroni memoriam: iis, qui iam sūt sacerdotes, aut postea fient, abstinendum esse à coniugio: sacrorum bonorum & iurisdictionis oportere fieri promptam restitutionem: cōstare enim de spolio, nec vtendum in eo forma iuris ordinaria, sed de plano cognoscendum, & manu regia conficiendum esse negocium. Cæsar igitur idibus Maii conuocat omnes ordines, & de sua in Germaniam charitate præfatus, librum recitari iubet. Ibi Moguntinus, qui primum inter Electores locum obtinet, non exquisitis ordinum sententiis, consurgit, ac veluti publico nomine, Cæsari pro tanto labore, studio, cura, diligentia, charitate patrię, maximas agit gratias: & quoniam antehac ipsius fidei rem permiserint, ac nunc in eo sit elaboratum, æquum esse dicit, vt gratissimis animis hoc ipsum agnoscant, & decreto pareant. Hanc gratiarum

*Moguntini
ars in ap-
probando
Interim.*

tiarum actionem Cæsar habuit pro communi
 assensu & approbatione, nec ullam potest excu-
 sationem admisit, ut postea dicemus: & librum
 typis euulgari iubet, Latino simul & populari
 sermone. Interea Ferdinandi filius Maximilianus,
 Augusta profectus, in Hispaniam con-
 tendit, ut natu maiorem Cæsar's filiam Ma-
 riam, cõsobrinam suam, in matrimonium du-
 cat. Mauricius non multò post editum à Cæsa-
 re decretum, abijt. Ioannes verò Brandeburgi-
 cus, Electoris Ioachimi frater, Cæsarem adijt,
 & Ferdinando rege præsentem, petit, ut in eo si-
 bi parcat, & de suis in ipsum officiis quædam
 locutus, hac potissimum fiducia se militasse i-
 psi proximo bello dicit, quòd de religione sibi
 cauisset. Cæsar, ordinum Imperii consensum
 hunc esse, nec ab eo recedi oportere dicebat.
 Ille contrà, non omneis assensisse, neque se bo-
 na consciëntia decretum hoc laudare posse res-
 pondit, & pactum atque promissum vrgebat.
 Wolfgangum Bipontinum principem ex fami-
 lia Palatina, qui legatos ibi habebat, Cæsar iu-
 bet ipsum adesse. Cunque venisset, instat ut ra-
 tum habeat decretum. Ille religionem nullam
 aliam se nouisse dicit, præter eam in qua sit na-
 tus, & ad hoc vsque tempus educatus. Itaque
 ut sui rationem habeat petit, & se facturum in
 eo dicit, quantum omninò possit salua con-
 scientia. Halæ Sueuorum erat Ioannes Bren-
 tius. Hic & ante annum secundum in magno

*Brandeburgicus
 Interim
 non admittit.*

fuerat discrimine, quum Smalcaldicis domum reuersis, Halam Cæsar aduentaret: & nunc in multo versabatur maiori. Tunc enim, paulò antè quàm Cæsar accederet, quidam Hispani satellites, cùm in oppidum venissent, ad illius ædes rectà contendunt, & intromitti postulant, alioqui minatur atrocia. Postridie verò, quidam ex optimatibus, Hispanus, ordinis Ecclesiastici, pulsus illis, domum totam occupat, & ingressus bibliothecam, omnia perquirat. Ibi cum literas aliquot reperisset amicorum, datas ad Brentium, & familiariter scriptas de communium temporum perturbatione, magnam ei conatur inuidiam conflare, cùm eas apud suos diuulgasset. Amicorum igitur secutus ille consilium, intempesta rigidàque nocte diuertit in viciniam, ne sua præsentia ciuibus incommodaret. Vbi verò Cæsar Halam venisset, & clementer ageret, neque propter doctrinæ genus ibi celebratum offensionis vllam daret significationem, Brentius eò demùm reuertit, suàmque functionem obiit, ad hoc vsque tempus, quando de religione factum decretum Cæsar ab omnibus recipi volebat. Iussus enim ille, sicut alii plerique per Germaniam, viri docti, quid eo de libello sentiret, explicare: licet periculum suum intelligeret, tamen, vt Ecclesiæ suum præstaret officium, à sacris literis illud dissentire pronuntiat, idque scripto demonstrat. Quod cùm in Pontificiorum manus venisset

*Brentii
candor &
pietas.*

venisset, legatis Halensibus mandat Granuel-
lanus, nomine Cæsaris, ut quidem aiebat, da-
rent operam, ut Augustam ille pertraheretur
vinctus. Admonitus autem ab amicis, in vici-
num agrum secedit: neque multò post Halam
venit Hispanorum turma. Porro, Sueviæ civi-
tates pleræque omnes, auctoritatem secutæ
Cæsaris, imperata se facturas promittebant.
Itaque doctores passim multis ex locis migra-
bant, ne quid sua professione committerent
indignum. Andreas Osiander Noribergam
ideò reliquit, inque Prusiam sese recepit. Spi-
ræ & Wormaciæ singuli tantum erant, qui &
ipsi fuga salutem petebant. Gulielmus Comes
Nassouius Erasmus Sarcerium idcirco disce-
dere patiebatur. Wirtembergicus etiam prin-
ceps, cuius in agro passim erant Hispanorum
præsidia, sicut dictum est, quum à Cæsare man-
datum venisset, librum iam editum pro con-
dione recitari iubet, & ne quis contrà faciat, e-
dicit, & si quis in posterum misificare velit,
potestatem facit, & suis, ne quem sacrificium
prohibeant, mandat, & Ecclesiæ ministros,
non approbantes decretum, ab se dimit-
tit. In his erat Erardus Schneffius. Per Gran-
uellanum & Atrebatensem Episcopum Cæ-
sar Saxonix ducem captivum urgebat, ut
decreto pareret, & editi libri doctrinam
sequeretur. Et quanquam pollicitationibus
animum eius tentabant, & spem aliquam
libertatis ostendebant, constans ille tamen

*Doctores
pii solam
vertunt.*

*Wirtem-
bergii pu-
sillanimitas.*

*Saxonia
ducis capti
ui cōstitia
in Dei
verbo.*

in sententia permanfit, & superiori, inquit anno, quando conditiones mihi Cæsar tulit, hæc etiam perscripta fuit, vt & ipsius & consilii de religione decreta futura probaré. Cùm autem intelligeret, me nulli^o periculi terrore vel metu posse induci, vt assentirer, conditionem illam remisit, neque de religione quicquam deinde mecum egit. Quod maximi certè beneficii loco tunc habui, & hoc velut onere grauissimo subleuatus, reliquas omnes conditiones, quibus de mea persona, deque fortunis omnibus pro suo arbitratu Cæsar statuebat, ed facilius & æquiori animo tuli, sperans futurum, vt religio mihi mea deinceps permitteretur libera. Nunc autem, quando rursus vrget ac mandat, vt decreto facto subscribam, equidem profiteor me iam inde ab adolescentia sic institutum, ac deinde sacrorum librorum lectione sic esse confirmatum, vt hanc doctrinã planè conuenire cum Prophetarũ & Apostolorum scriptis, nec vllius erroris conuinci posse, iudicem. Hac nimirum de causa & parens meus & ego, nonnullisque alii Principes, eius doctrinæ confessionem scripto comprehensam exhibuimus olim, & legitimo permisimus concilio. Cùm ergo hac sui verbi cognitione me Deus illustrarit, non mihi licet ab agnita veritate discedere, nisi sempiternum exitium mihi cõciliare velim. Itaque si decretum hoc reciperem, quoniam multis in locis, & grauissimis quidem, illud

*Qui facit
contra con
scientiã pa
rat sibi ge
henam.*

Iud à sacra Scriptura dissidet, dānarem quā
 sum hucusque professus, Iesu Christi doctri-
 nam, & verbis atque sermone probarem, quod
 vitiosum & impium esse scio. Quod cū ita
 sit, & quoniam his vinculis est alligata consci-
 entia mea, maiorem in modum, & per miseri-
 cordiam Dei, quam humano generi per Filii
 sui immolationem impertiuit, oro & obsecro,
 ne Cæsar hoc meum factum implacatè ferat.
 Quòd enim Augustanæ confessionis doctri-
 nam retineo, salutis meæ causa facio, & rebus
 omnibus posthabitis, quomodo post hanc æ-
 rumnosam vitam, sempiternæ vitæ letitiæque
 particeps fiam, cogito. Cū in eo firmus & im-
 motus peristeret, durius aliquāto tractari cœ-
 pit, & adempti fuerunt ei libri sacri, & iniun-
 ctum, vt diebus vetitis abstineret à carnibus.
 Ille etiam, quo fuerat vsus ad hoc vsque tem-
 pus permissu Cæsar, Euāgelii doctor, quum
 præsens imminere sibi periculum videret, mu-
 tata veste, clanculum se subducit. Dum hæc in
 Germania Cæsar molitur, publico decreto
 missa per Angliam abrogatur, neque multò
 post captus fuit Stephanus Episcopus Vinto-
 niensis, qui contendebat, decreta quæ fierent
 in hac ætate regis adolefcētuli, nullius esse mo-
 menti. Iussus fuerat anno superiori continere
 sese domi, & abstinere à publico. Nuper autè
 dimissus, quum sentētiam mutasse putaretur,
 concionem habuit ad Regem ceterosque pro-

*Missæ per
 Ger. Nium
 phans occi-
 dit in An-
 glia.*

ceres, & quum in ea quid suæ mentis explicasset, custodiae mandatur. Quod in futuros usus pecuniam conferri Cæsar postulauit, ordines, etsi graue sibi esse dicerent, approbarunt. Ferdinando quoque regi in singulos induciarum annos aureorum millia centesa promittunt: sed à Cæsare petunt inuicem, vt præsidia deducat, & copias militum huc illuc dispositas, quæ passim per agros & oppida plurimum dāni dent, rebus iam pacatis dimittat, & miseros homines, quorū magnæ sint querimonæ, reficiat. Cæsar causas ait subesse graues, cur in hoc tempore militem exauthorare non possit: ad damnum verò datum quod attinet, illud, se quidem conscio, minimè fieri. Vt Cameram Cæsar hoc tempore pro suo arbitrata constituat, & supplementi loco iudices adiungat, ordines ei permittunt, & sumptum ipsi pollicentur.

LIBER XXI.

*Cœcilii-
gitimi re-
petita pro-
missa*

VLtima die Iunii fit cōmitionum finis. Libro decimo nono diximus, quēadmodū Cæsar omnibus persuaserit, vt cœcilio se submitterent, idque sua fiducia, qui daturus esset operā, vt legitima sit actio. Nūc ergo fit decretum, Tridēti continuandū esse cœcilium, seq; curaturū Cæsar promittit, vt quāprimū ibi redintegretur. Quod quum factū erit, postulat vt omnes, Ecclesiastici præsertim, & cōfessionis Augustanæ focii, publica fide, quam sit eis præsti-